

Спочатку в училище приймали тільки дітей греків. Навчали учнів на їхній рідній мові, знайомили з культурою свого народу, вивчали російську мову, арифметику, початки географії, закон Божий, малювання і т.д. Але під кінець 50-х років XIX ст. учнівський склад змінився, збільшилась кількість дітей українців і росіян, а навчальні дисципліни викладались винятково російською мовою.

Після смерті своїх засновників і покровителів Олександрійське грецьке училище втратило свій добробут, а громадяни ставились до нього байдуже і не надавали грошової допомоги.

Отже, створювана в першій чверті XIX ст. нова система початкових навчальних закладів передбачала доступність для вихідців з усіх станів. В умовах самодержавно-кріпосницької системи Російської імперії вона була прогресивною, хоч і не мала далекої перспективи.

Головну увагу заможні верстви населення приділяли повітовим училищам, які були вищою ланкою початкових навчальних закладів. Діти дворян і чиновників становили більшість їх учнівського контингенту. Громадська ініціатива у розвитку освіти селян і міщан в першій чверті XIX ст. була в цілому невисокою.

Використана література:

- 1 Андріяшев А. Материалы для истории учебных заведений Черниговской дирекции с 1789-1832 г. – К., 1865. – 93 с.
2. Астряб М.И. Столетие Лубенского высшего начального училища (1814-1914) // Труды Полтавской ученой архивной Комиссии. – Полтава, 1914. – Вып. 2. – С. 121-178.
3. Борисенко В.Й. Курс української історії. – К.: Либідь, 1998. – 615 с.
4. Відділ державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині. – Ф.1359. – Оп.1. – Спр. 897.
5. Внешкольное образование в России в период разложения и кризиса феодально-крепостнических отношений (1800-1861 гг.). – Харьков, 1966. – 43 с.
6. Державний архів Полтавської області. – Ф.958. – Оп.1 – Спр.1.
7. Державний архів Чернігівської області. – Ф.229. – Оп.1. – Спр.2.
8. Жук В.Н., Пустовіт Т.П. Наш рідний край. (З історії української національної культури). – Полтава, 1992. – Вып. 13. – 59 с.
9. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки: Курс лекцій. – Тернопіль, 1994. – 357 с.
10. Павловский И.Ф. К истории Полтавского дворянства 1802 – 1902 гг. – Полтава, 1906. – Вып. 3. – 303 с.
11. Павловский И.Ф. Полтавцы иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. – Полтава, 1914. – 294 с.
12. Павловский И.Ф. Приходские школы в старой Малороссии и причины их уничтожения. – К., 1904. – 40 с.
13. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Развитие освіти та науки в Ніжині в XVIII-XX ст. – Ніжин, 1996. – Ч. III. – 226 с.
14. Столетие Пирятинского городского училища 1814-1914. – К., 1915. – 144 с.

Тяжкороб І.

ЗАСНУВАННЯ ХАРКІВСЬКОГО І КИЇВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Сьогодні, коли сучасна вища педагогічна школа проходить період реформування, зростає суспільна увага до педагогічної освіти, посилюється акцент на підготовці

висококваліфікованих педагогів, питання, що стосуються її історії, мають особливе значення. Поряд з тим, надзвичайної актуальності набуває врахування історичного досвіду в цій сфері, тим більше, що в Україні він має давні традиції.

Педагогічна освіта є тим соціальним інститутом, через який проходить велика маса людей, дістаючи тут не тільки знання, а й отримуючи життєвий досвід, набуваючи рис особистості і громадянина, які далі будуть передаватися їх вихованцям. Тому проблеми розвитку педагогічної освіти хвилюють сьогодні не лише науковців, а й широку громадськість.

Значний інтерес істориків і педагогів викликають процеси становлення вищої педагогічної освіти в Україні у XIX – на початку XX ст. Цій проблемі присвячені праці таких дослідників: Глузман О.В., Прокопенко І.Ф., Жмудський О.З., Майборода В.К. та ін [1].

На початку XIX ст. в Росії і в Україні у зв'язку зі змінами, що відбувалися в соціально-економічному житті, виникла гостра потреба створення державної системи початкових, середніх та вищих шкіл, підготовки для них необхідних педагогічних кадрів.

Урядом Олександра I були проведені прогресивні для свого часу освітні реформи, створено міністерство народної освіти (1802 р.). В ході цих реформ територія імперії була розподілена на учбові округи, керовані університетами. 24 січня 1803 р. Олександром I у «Предварительных правилах народного просвещения» передбачалося відкриття університетів в Петербурзі, Вільно, Казані і Харкові [2]. В округах відкривалися початкові училища і гімназії, передбачалося в них і відкриття педагогічних або вчительських інститутів.

В 1805 році засновано перший в Україні університет у Харкові. Відповідно до цього створено Харківський учбовий округ, до складу якого включили Харківську, Орловську, Воронежську, Курську, Чернігівську, Полтавську, Миколаївську, Таврійську, Катеринославську, Київську і Херсонську губернії. Округ здійснював контроль учбових закладів ще 9 областей. У вересні 1811 р. при Харківському університеті був відкритий педагогічний інститут. 31 жовтня 1824 року Орловську та Воронежську губернії було підпорядковано Московському учбовому округу.

14 грудня 1832 року Київська, Чернігівська, Волинська і Подільська губернії виокремлено в Київський учбовий округ. Того ж року утворено Київське генерал – губернаторство у складі Київської, Волинської, Подільської губернії, а у 1835 році Слобідсько-Українську губернію реформовано в Харківську.

Таким чином, можна зробити висновки, що освітянський центр підросійської України був розташований на теренах Центральної і Східної України.

Провідні вищі навчальні заклади Наддніпрянщини і Слобожанщини піклувались про покращення і розширення діючих вогнищ освіти, вживали заходів щодо відкриття нових гімназій, повітових і приходських училищ. Розвиток вищої педагогічної освіти в даний період здійснювався двома шляхами: через керівництво середніми і нижчими школами в округах та безпосередньо через спеціальну підготовку педагогічних кадрів для середніх навчальних закладів.

Необхідно підкреслити, що саме реформа 1803-1804 рр. вперше в історії вітчизняної освіти поставила питання про спеціальну підготовку педагогічних кадрів, тим самим певною мірою окреслила шлях розвитку вітчизняної педагогічної освіти. Університетським Статутом 1804 року передбачалось створення при кожному університеті вчительського інституту зі спеціальним директором, що керував би підготовкою майбутніх вчителів.

Головними завданнями університету та педінституту були: навчальна і наукова робота, керівництво мережею учбових закладів Харківського округу (ця функція була скасована в 1835 р.), складання для них учбової документації і цензура всієї друкованої продукції, що видавалася в окрузі. В параграфі першому статуту зазначалося, що університет зобов'язаний готувати „юнаків до вступу в різні звання державної служби”, в тому числі „готувати вихованців до учительської діяльності” [3]. Згідно з XII розділом Статуту 1804 р., що мав назву „Про педагогічний інститут” і що визначав завдання, структуру і зміст його роботи, педагогічний інститут був закладом інтернатського типу, слухачі якого утримувались на „казенних коштах”, також повинен був готувати учителів для середніх шкіл округу і, поряд з цим, давати поглиблену педагогічну підготовку кандидатам на різні викладацькі посади вищих учбових закладах.

В 1811 році Рада Харківського університету затвердила навчальний план і правила для студентів педагогічного інституту. У вересні 1811 р. почалися регулярні заняття, що спрямовувалася на підготовку висококваліфікованих педагогів. Першим директором Харківського вчительського інституту було призначено ординарного професора К. Роммеля, який вів курси теорії і історії педагогіки, методики викладання ряду предметів.

В Київському університеті в грудні 1834 р. було відкрито “особливий виховний заклад” – педагогічний інститут. У Статуті 1842 року маємо підтвердження про „установу для незаможних студентів” [4], метою якої і була підготовка майбутніх вчителів.

До 1842 року на утримання кожного казеннокоштного студента педагогічного інституту держава виділяла 114 крб. 47 коп. Далі утримання збільшилося до 143 крб. В 60-і рр. [5] XIX ст. стипендія зросла до 300 крб. в рік. Такі стипендії відраховувалися до Санкт-Петербурзького (4500 крб.), Харківського і Київського університетів (по 3000 крб.) [6].

До педагогічних інститутів приймали осіб, що вже закінчили університет, а також студентів II і III курсів. Студенти на перших двох курсах слухали лекції з педагогіки, дидактики, мови і літератури, спеціальних предметів, що мали відношення до гімназичної освіти, давали уроки, відвідували заняття в гімназіях, працювали репетиторами. Третій, останній, рік навчання в інституті був присвячений заняттям студентів в особливих семінарах, обраній спеціальній дисципліні та методиці її викладання. Прийняті в інститут відразу отримували ступінь кандидата. Найздібніші з них отримували другу вчену ступінь – магістра. Це було поповнення кадрів вищої школи.

Професори університетів були зобов'язані приділяти I годину на тиждень „особливим настановам учительських кандидатів”, а директори інститутів „керувати ними в навчанні, наставляти їх у мистецтві викладання науки зрозумілим і систематичним способом.” [7]. Згідно із Статутом директор мав подавати за кожне півріччя на розгляд загальних зборів плани навчання. Сюди включали всі гімназичні дисципліни : логіку, метафізику, філософію, естетику, географію, математику, історію, хімію, фізику, політичну економію, комерційні науки, словесність, мови (латинську, російську, французьку, німецьку), а також малювання і креслення.

Практичні справи студенти присвячували словесності, стародавній філософії, математиці, педагогіці. Педагогічна практика проходила в гімназії і в повітовому училищі, пробні уроки студенти давали під наглядом професорів. Також вони допомагали своїм наставникам в перекладі різних статей з іноземних мов, брали активну участь у виданні їхніх підручників, писали реферати, знайомилися з літературними, художніми і педагогічними новинами, звітували перед професорами і викладачами.

Студент педагогічного інституту по закінченню вузу отримував ступінь старшого чи молодшого викладача гімназії (в залежності від оцінок) і повинен був прослужити за призначенням уряду вчителем або чиновником не менше 6 років чи повернути державі витрачені на нього кошти. Як правило, в середині вересня кожного року всі випускники педагогічного інституту діставали призначення на роботу до середніх шкіл Київського і Харківського учбових округів, а також до інших районів імперії.

Результати спеціальної підготовки викладачів не примусили себе довго чекати. Випускники педагогічних інститутів були значно краще підготовлені для шкільної роботи і мали ґрунтовніші знання з педагогіки.

Офіційно було постановлено, що кожний інститут буде мати по 24 студенти. Але спочатку навіть в університетах кількість студентів була невелика. Наприклад, в Харківському університеті в 1805 р. навчалось 57 студентів, у 1807 р. – 65, в 1809 р. – 72, 1812 р. – 122, а в 1820 р. – 195 студентів [8].

До Київського імперського університету імені святого Володимира в 1834 році було прийнято 62 студента (27 – на філософський факультет, який складався з історико – філологічного і фізико – математичного відділень, і 35 – на юридичний) [9]. Відповідно вони випускали всього по 2-3 кандидати, які потім удосконалювали свою педагогічну майстерність в інституті. Але надалі, з кінця 1830-х рр., Харківський та Київський педагогічні інститути випускали щорічно по 20 викладачів різних спеціальностей. Наприклад, Харківський інститут за час свого існування (до 1860 р.) підготував понад 500 вчителів з кількох спеціальностей [10].

Були і альтернативні шляхи поповнення педагогічних кадрів через вищі навчальні заклади. В історії університетів широко практикувалось відчислення студентів з університету і направлення на роботу в школи за різного роду провину. Окремі студенти через матеріальні труднощі складали іспит на звання учителя повітової школи і йшли працювати в школу на периферію.

Але, на жаль, відсоток випускників вищої педагогічної школи у першій половині XIX ст. був невеликий. Переважно вчительський контингент Наддніпрянщини і Слобожанщини в цей період складався з вихованців різних класів колегіумів, казенної школи, головного народного училища, гімназій, бурсаків духовних семінарій. Культурний рівень багатьох був досить низьким.

Таким чином, на початку XIX ст. чітко простежувалася невідповідність між потребою широкої народної освіти і фактичним її здійсненням. Чи не головною проблемою був брак професійних педагогічних кадрів. Система їх підготовки на даному етапі становлення вищої освіти ще не склалася. Але заснування Харківського і Київського педагогічних інститутів вперше в Україні поставило питання підготовки висококваліфікованих учителів на рівні вищої школи.

Використана література:

1. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования / Ин-т педагогики и психологии Украины. – К.: Просвіта, 1996; Жмудський О.З., Рудько М.П. Київський університет за 125 р. (1834-1859). – К., 1959; Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки. –К.: Либідь, 1991; Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині / Харківський державний педагогічний університет імені Г. Сковороди: Редкол. І.Ф. Прокопенко та ін. – Х., 1992.
2. Харьковский государственный университет 1805-1980; Исторический очерк. – Харьков, 1980. – С. 9.

3. Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині / Харківський державний педагогічний університет імені Г. Сковороди: Редкол. І.Ф. Прокопенко та ін. – Х., 1992. – С. 280.
4. Владимирский – Буданов М. Ф. История имперского университета святого Владимира. – К., 1884. – С. 55.
5. Жмудський О.З., Рудько М.П. Київський університет за 125 р. (1834-1859). – К., 1959. – С. 222.
6. Виндинг В.В. Сборник постановлений и распоряжений начальства по университету святого Владимира и прочим русским университетам. – К., 1872. – С. 246.
7. Глузман А.В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования / Ин-т педагогики и психологии Украины. – К.: Просвіта, 1996. – С. 3.
8. Там же. – С. 126.
9. Жмудський О.З., Рудько М. П. Київський університет за 125 р. (1834-1859). – К., 1959. – С. 3.
10. Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині / Харківський державний педагогічний університет імені Г. Сковороди: Редкол. І.Ф. Прокопенко та ін. – Х., 1992 – С. 68.

Коляда І.

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕРІОДИКИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Початок ХХ століття став ще одним переломним моментом, якому волею долі довелося внести корективи – в основні засади життя не тільки Російської імперії, а й усієї світової спільноти. Однак, як зазначали сучасники, на історичну арену це століття виступило із запізненням, адже в дійсності ХІХ ст. в історичному плані не обмежувалось своїми хронологічними рамками. Його “початок” ознаменувався вибухом у 1789 р. Великої Французької революції; остаточне ж його завершення припало на початок Першої світової війни [1]. Й можливо, що саме розбіжність у датах стала одним з чинників, який вніс істотні зміни в уми людей і певною мірою корективи в основні напрямки суспільного руху в Російській імперії, адже зміни в календарних датах, особливо ж якщо йдеться про зміну століть, часом призводило до посилення у її громадян певних настроїв та прагнень.

Саме в цей буремний час одним з найактуальніших й найболючіших у суспільному житті Російської імперії стало питання національне, яке не могло не потрапити на шпальти періодичних видань.

Проблема ролі української інтелігенції у становленні вітчизняної преси є актуальною і малодослідженою.

Деякі аспекти цієї проблематики розглядалися у працях таких дослідників: Андреева Д., Сидоренка Н., Лисенка О., Нашкєрського А., Ідзьо В., Шип Н. та ін.

Перші десятиліття ХХ ст. ознаменувалися посиленням боротьби за власну гідність та перспективами рівноправного з росіянами розвитку інших народів, яким раніше замодержавство відмовляло в цьому.

Боротьба ця була важкою й болісною, в тому числі й для українців, яким упродовж привалого часу відмовляли у праві на власну мову. “...Малоруський діалект, поряд з великоруським та білоруським діалектами й загальноросійською літературною мовою, – зазначав один з ідеологів великоросійської національної єдності професор Т.Д. Флоринський, – належить до однієї російської діалектичної групи, яка лише в повному своєму складі може бути протиставлена іншим слов'янським діалектичним групам, як-то: польській, чеській, болгарській, сербо-хорватській, словенській та іншим. Тісний внутрішній